

УДК 370.153

В.П. Прищепя,
старший викладач;
О.В. Прищепя,
викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПОДОЛАННЯ ТЯЖІННЯ ІСТОРІЇ У НОВІТНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті простежено традиції осмислення історії періоду нацизму в Німеччині в новітній літературі на межі XX-XXI століть у німецькомовному просторі.

Література, як загальновідомо, відтворює у своїй розмаїтості історичний процес розвитку людства, його духовності та цивілізованості. Звернення до історії у німецькомовній літературі має прадавні традиції ще з часу її початку. Прагнення зрозуміти історичний процес і визначити роль, місце людини в ньому піднесло німецьку класику Гете та Шиллера до вершин гуманістичного мислення. Оскільки література виконує триєдину функцію, яка поєднує в собі документування історичного процесу, діахронію традицій та дидактично-виховний вплив, то чимало прозаїків, поетів та драматургів німецькомовного простору зверталися в своїх творах до давніх історичних подій, щоб нагадати читачам (чи глядачам) про історичні аналогії, спонукати їх до осмислення актуальної історичної ситуації, застерегти людство від можливих негативних наслідків і закликати до виважених розумних дій (Фрідріх Шиллер, Генріх Гейне, Ліон Фейхтвангер, Бертольд Брехт, Фрітц Гохвельдер, Томас Бернгард, Фрідріх Дюрренматт, Макс Фріш та інші).

Початок XX століття позначився втратою самої ідеології старих монархій Європи, і перша світова війна є результатом паралельної акції. Це призвело до жорстоких криз і катаклізмів, які потрясли народи багатьох країн, особливо Німеччину та Австрію. Розпадається могутня імперія Австро-Угорщини і з'являється Австрійська Республіка, і цей уламок ніяк не може оговтатися від перманентної кризи [1: 10]. Період між світовими війнами сприймався більшістю австрійських письменників (Р. Музіль, Й. Рот, Ф. Кафка, Г. Брехт, Р. Ауслендер, П. Целан) як розвал після апокаліпсису, що позбавив їх ідентичності.

Перемога фашистської ідеології і диктатури у Німеччині, а в 1938 р. приєднання безсилої Австрії до гітлерівського рейху, друга світова війна і нова повоєнна криза в німецько-австрійському просторі, контрольованому країнами-переможцями, – не найкращі умови для розвитку вільної демократичної літератури. З іншого боку, саме література повинна осмислити, чому нація великих філософів і митців зазнала такого духовного занепаду і завдала стільки горя іншим народам.

Молода авторка Таня Дюкерс у популярному нині творі "Небесні тіла" ("Himmelskörper") беззаперечно вважає вину фашизму перед єврейським народом: "Саме світове єврейство хоче нас, німців, прикувати до ганебного стовпа на всі часи і віки" [2: 73-74].

Безперечно, найбільше завинив німецько-австрійський фашизм перед єврейським народом. Тому першими, хто від болу за своїх рідних, за жертви і поневір'яння єврейського народу під час фашистського режиму не міг мовчати, порушили тему історичної вини німців німецькомовні автори єврейського походження Пауль Целан, Еріх Фрід, Фрітц Гохвельдер, Герман Брехт та ін. Політичне невігластво, власний егоїзм, моральний занепад німців у період економічної депресії зробили можливим прихід фашистської диктатури і людиноненавистницької ідеології, що призвело до того, що смерть стала "з Німеччини майстром" [2: 132]. Проблема маленького гвинтика в цій людинобивчій системі, перетворення добропорядного культурно-цивілізованого європейця у маніпульованого вбивцю, сформульована Ф. Гохвельдером у драмі "Наказ" ("Der Befehl"), не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Право і влада, людина і система – як вони взаємодіють, чиє верховенство визначає хід історії? Як зробити так, щоб система була правовою, а влада – людиною? Хто врешті-решт має нести відповідальність за трагічні повороти історії? Адже за певними історичними подіями стоять біль і втрати конкретних людей, які хочуть глянути винуватцям у вічі, як бажає цього батько вбитої 1942 року в Амстердамі Ансє Гюєде в драмі Гохвельдера "Наказ" [4]. Чому ніяк не брутальна, порядна, поважна людина в певній системі переступає межі людяності, як це сталося в драмі?

На ці та інші питання, які турбують суспільство і кожну людину зокрема, слід шукати відповіді як в історії, так і в літературі, оскільки без постійної аналітично-синтетичної діяльності немає осмисленого майбутнього. Втрата історичної свідомості у молодого покоління викликає тривогу.

Предметом статті є огляд літературних творів німецькомовних авторів на межі XX-XXI століть з метою вивчення традицій осмислення історії в новітній літературі.

90-і роки XX ст. позначаються певною цезурою в літературному процесі німецькомовного простору. Читання як традиційна культурна діяльність відтісняється масмедійними та комп'ютерними засобами, література втрачає масовий попит і змушена пристосовуватися до нових умов читацького ринку. Щоб бути ринково придатною, вона орієнтується на нові вимоги часу і смаку, зокрема й на американські зразки донесення літературного продукту до більш широкої публіки: шляхом екранізації, розміщення в електронній мережі, перекладом іншими мовами, читанням на радіомовленні, інсценуванням у театрі та іншими засобами "розкручування" авторів. У цьому полягають, так би мовити, "технологічні умови" формування літературного процесу. З іншого боку, в літературу приходить нове покоління авторів, дитинство яких ще опалене війною, або народжених вже в повоєнні роки. Традиції сімейної пам'яті, щоб тінь звірств та

жорсткостей предків не впала на нащадків, спонукають молодих авторів знову і знову звертатися до нацистського минулого німців у пошуках причин великого зла та виправдання.

У 1990 р. виходить у світ монографія літературознавця Ренати Лахманн "Пам'ять і література" ("Gedchtnis und Literatur") [5], у якій на принципах компаративістики аналізуються простори людської і літературної пам'яті (сім'я - місто - країна) в російській та німецькій літературі.

Проблемі історичної пам'яті та її ролі у формуванні свідомості і моралі суспільства присвячена також книга "Культурна пам'ять" ("Das kulturelle Gedchtnis") Яна Ассманна та Алейди Ассманн (1999 р.) [6]. Пам'ять – це засіб спілкування поколінь в історично-культурному ланцюзі. Прагнення забути, тобто викреслити з пам'яті, викинути з ланцюга певне кільце, призведе до порушення цілісності історичного процесу з його причинами та наслідками, а відповідно – і до деформації світосприйняття й людського сумління. Цьому бажанню постійно протидіє тиск вагомості історії, нашої глибинної залежності від неї та взаємопов'язаності конкретної людини з історичним моментом. Про це протистояння йдеться в книзі Алейди Ассманн та Ути Фререрт "Забуття історії - одержимість історією. Про зв'язок з німецьким минулим після 1945 р." ("Geschichtsvergessenheit - Geschichtsbesessenheit. Von Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945") [7].

Молоде покоління письменників усвідомлює виклик історії і прагне осмислити найсумніші її сторінки, про що свідчить антологія "Місто країна війна . Автори сучасності розповідають про німецьке минуле" ("Stadt land krieg. Autoren der Gegenwart erzdhlen von der deutschen Vergangenheit"), упорядкована та видана Танею Дюкерс та Вереною Карл у 2004 році [8].

На межі нового тисячоліття набуває актуальності мемуарний жанр сімейного роману. Спогади повертають великого майстра пера, нобелівського лауреата Гюнтера Грасса в його творі "Моє століття" ("Mein Jahrhundert") до історії трьох поколінь: нацистсько-воєнного покоління дідів, покоління батьків розділеної Німеччини та молодого покоління онуків в об'єднаній Європі, тому що без розуміння причин немає прощення за провини, без покаяння неможливе очищення.

У соціологічному дослідженні Гаральда Вельцера "Дідусь не був нацистом" ("Opa war kein Nazi") від 2002 р. відстежується, як на підґрунті тотальної депресії і масового безробіття, протистоянь великих робітничих партій, бажаючи кращої людської долі собі та своїм близьким, пересічні німці під впливом маніпуляцій і демагогії потрапляли до тенет нацистської ідеології, ставали слухняними виконавцями людиноненавистницьких наказів, і як наслідок – винуватцями масових убивств, руйнувань, концтаборів, голокосту [9].

Сімейні спогади лягли також в основу надзвичайно щирого і субтильного роману Уве Тімма "На прикладі мого брата" ("Am Beispiel meines Bruders"). Це типова німецька історія, в якій автор, народжений у 1940 р., прагне розумом осягнути трагедію сім'ї, докопатися до суті, чому його старший брат, 1924 р. н., вихований у пристойній сім'ї в любові та взаємоповазі, записався добровольцем до військ СС і помер після важкого поранення та ампутації ніг у військовому лазареті в Україні в 1943 році. Що спонукало його до такого вибору? Чому мовчало сумління батьків, які не перешкодили цьому? А переживши сина, вони не змогли пережити втрату: батько поволі спився, зламалася від туги раніше завжди стійка мати. Це плата за виклик долі? Чи плата за несвідоме споживацьке егоїстичне ставлення до історичного моменту? [10].

Широкого резонансу зазнав екранізований у Відні 2002 р. роман австрійського письменника Роберта Шинделя "Гебюртіг" ("Gebürtig"), який був опублікований у 1992 р. Історія німецькомовного письменника єврейського походження, який ще дитиною пережив нацистський табір, емігрував по війні до США і як єдиний свідок, який вижив, має виступити на судовому процесі проти старих нацистських прихвостнів, вчить християнському прощенню і примиренню [11].

Ми всі залежні від часу і країни, в яких ми живемо. Історія неодноразово дає нам уроки і застерігає людей від втягування в ганебні політиканські протистояння. Історичний досвід доводить непохитність християнсько-гуманістичних ідей, що єднають людей, нації і народи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Наливайко Дмитро. Феномен австрійської поезії ХХ ст.// Двадцять австрійських поетів ХХ сторіччя. – К.: Юніверс, 1998. – С. 5-12.
2. Дьккерс Таня. Himmelskörper. – ET DL 2003. – 217 S.
3. Целан Пауль. Фуга смерті// Двадцять австрійських поетів ХХ сторіччя. – К.: Юніверс, 1998. – С. 131-132.
4. Hochwälder Fritz. Der Befehl. Schauspiel in drei Akten. – Langen/Müller, 1968. – 169 S.
5. Lachmann Renate. Gedchtnis und Literatur. – ET DL, 1990. – 275 S.
6. Assmann Jan, Assman Aleida. Das kulturelle Gedchtnis. – ET DL, 1999. – 311 S.
7. Assman Aleida, Frerert Ute. Geschichtsvergessenheit - Geschichtsbesessenheit. Von Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945. – ET DL, 1999. – 183 S.
8. Stadt land krieg. Autoren der Gegenwart erzdhlen von der deutschen Vergangenheit. Herausgeber Tanja Дьккерс und Verena Carl. – ET DL, 2004. – 145 S.
9. Welzer Harald. Opa war kein Nazi. – ET DL, 2002. – 133 S.
10. Timm Uwe. Am Beispiel meines Bruders. – München: dtv, 2005. – 156 S.
11. Schindel Robert. Gebürtig. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1992. – 359 S.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Прищепя В.А., Прищепя А.В. Преодоление тяжения истории в современной немецкоязычной литературе.

В статье отслеживаются традиции осмысления истории периода нацизма в Германии в новой литературе на рубеже XX-XXI веков в немецкоязычном пространстве.

Prischepa V.P., Prischepa O.V. Analysis of historic events in modern German literature.

The article deals with the traditions of analysis of the historic events that took place during the Nazi past of Germany and its reasons in German literature of XX-XXI centuries.